

ACC. N.R. M. 7618 : 45-68.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Småland. Upptecknat av: Carl Wiking
Härad: Uppvidinge, m. f. Adress: Furåkra, "Kråksmåla."
Socken: Ålgö, m. f. Berättat av: Carl Wiking, m. f.
Uppteckningsår: 1941. Född år 1884 i Ålgö socken.

Uppteckningen utgörs omedel-
bar fortsättning av Flerchopp
— Yarabruk.

Vol: 3. -

Fidor: 45 — 68.

Skriv endast på denna sida!

45.)

ACC. NR. M. 7618 : 45.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Under den korta tid Brock
var innehavare av Flerchapp
anlade han järnbruket Ika-
hus, så tillvida att han från
Klävresträan i Nattbäck flyttade
som stängjärnhammare till
Ikahus hamnen i Länghanda-
socken. — — —

1763. — till 1774. Föddes Flerchapp av
J. Rosahm. Han kostade på sta-
ra summor på järnbruket
och allt lade gott. B.a. till-
vällde han sig malen och kol
från Äghult och Kråksmåla-
socknar genom att betala
höga priser, så Orrefors bruk
blev nödsakadt öka malen &
kolpriser avsevärt; om den

46.)

ACC. NR. M. 7618 46.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

villle fortsätta dripten. Men hur
Raskam styrde, så gick det i bak-
fickan för honom. så han
gick i konkurs 1884! Och bruket
sålades för 24,600 daler kappor-
mynt till en Stockholmssfirma
L. Morin och Son. som innehadde
bruket till 1888. De kostade på
åtskilligt i reparationer och kün-
te sätta fart på Flerchapp men
då upptäcktes att malmen be-
tydligt minskats i Stora Kin-
hjän i Kråksmåla-säcken. Och
malmen i Iwasjön var riklig
men den hade Orrefors skaffat
sig kontrakt på. Obs! Men myr-
malmen fanns ännu gott om. Le-
vererad på Flerchapps bruks-

48)

ACC. N.R. M. 7618:47.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

backe kostade den "5. skilling och
6. runstyck på skeppund. För att
ersätta den bristande sjömal-
men från stora Hivsjön, så
måste den köpa Bergmalen
från "Norsbergs bergslag." Men den
Malmen (mycket god) kostade på
Flersjö bruk backe 20. skilling
på skeppund. och detta pris blev
för högt för bruket att betala,
men med kaltpörseln var
det gott ställt. Emellertid, så
gick det som dittills dåligt med
järn tillverkningen; ty när man
"kokar en läcka så oppstad?"
1788. Övergick Flersjö till J. B.
Grill, som innehadde bruket
till 1792. Marquen, som börjat

48.)

ACC. N:R. M. 7618:48.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

förfalla reparerades. Ingen blästring
hade förekommit med Kraft på
flera år. så det var stor brist på
sackjärn för båda stångjärns-
hamrarna. Men när man med
stora kostnader reparerat det
förfallna järnbruket; så märk-
tes att både sjömalmen och myr-
malmen börjat väsentligt av-
taga; ty de bekvämare plat-
serna våra härto skattade. Det
blev att skaffa av den dyrbare
järnmalmen. ty transporten var
ohyggligt lång! Sack gick bruket
någorunda i drift under Grills
tid. Men 1792. dog brukshägarer Grill
och så blev bruket tillhört J. G. G.
Stechus till 1811. Men då började

49.)

ACC. N:R. M. 7618 : 49.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

åter bänderna fredskas med kol-
körning, så det var stor nöda
för Fru Grill att få tillräckligt med
kol för brukets behov. By stora
mängder förslades åter till Kalmar.
1793. instämde Kronolänsman 14.
Bänder till Södra Mores häradss-
rätt med påpekande om att de
skulle kontraktenligt leverera
kol till Elershamns bruk. Men
detta gällde inget till åsattad
verkare; by häradsrätten ansåg
att detta ärendet borde föreläggas
Bergshingsrätten, vilket dock
aldrig kom till stånd. Givet-
vis bottnade detta sprider i de
priser, som järnbruket bjöda
skogägarna; men bruksägarna

50.)

ACC. N:R. M. 7618:50.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ljäda i regel mindre betalt för
kolen än stadsboarna. Detta ha-
de till följd att det ofta var kol-
brist vid de gammaltida Mat-
nagnarna. — Redan före tiden
1811. rådde det oskicket att sme-
der och öfriga arbetare vid bru-
ket i de stora slaghögarna fan-
na mindre järnstycken, sam-
dan ansåga sig hava rätt
att sälja. Proffs att den person
som körde bort slagget skulde
nr det tunna järnet hava
sin levnad av arbetet för det
tunna järnet. Så han över-
lemnade det till bruksägaren.
Men som fånga uselt betalt
av Bruksägarna för bemälda

57.)

ACC. N:R. M.

7618:51.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

hittejärn. Så stula dam det och
såldes det dyrbara järnet till ut-
omstående smedek eller och bytte
dam sig till brännvin av bän-
derna. (Obs! Vi på minnas att hus-
behavsbränningen då existerade.)
Så utfärdade Grills konkefru en
kungörelse; som lästes upp 3 vän-
dagar i rad i Madessjö kyrka.
"Ella, som som smattar järn från
bruket Ilersjö och värder där-
om bevisad. Skall för första
förseelsen betala järnet 3= dub-
belt, men därefter om han ej upp-
hör, så värder han likställt med
Tjuv." Spändigt tyckes det varit
twister, stötningar och sprider vid
de gamla järnbruken. — Från 1811.

52.)

ACC. N:R. M. 7618:52.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

till 1819 ägdes flerskapsen av släk-
ten Hildebrandsson. Ägare till
bruket var brukspen Lovisa Hil-
debrandsson, hvar hennes man dog
1811. Strax här köpt bruket. För-
valtare denna tid var Yrak Hil-
debrandsson, en son son till be-
mälda fru Lovisa Hildebrand-
sson. — Något litet kan skrivas
om lämförhåller för brukarbetar-
na från senast bemälda tid. Lä-
nerna voro ej stora, och arbe-
tarna voro ej bortskända den
tiden. Alla arbetare hade fria
hustrur vid järnbruket, där den
voro anställda, så haddo den
Hildebrand äret om. Särskilt nota-
fiskand. Vidare finga den köpa

53.)

ACC. N.R. M. 7618 53.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

brädnäd vid bruket $\frac{1}{6}$ billigare än gängse ortpriser, och på den fullpritt förmåla vid brukets kvarn. Vid tiden omkring 1816. fick den some stångjärnsmeden i årlig inkomst. För ackordmide 180 riksdaler. 9 brädnäd 88 riksdaler. Den andre stångjärnsmeden fick summa allt i alla 252 riksdaler. Knipsmeden 173 riksdaler. En födräng hade i årlän 44 riksdaler husepengar och 86 riksdaler till brädnäd. Särtill 4 par skor. En dagverkare som gjort 298 dagsverk på året hade en inkomst av 79 riksdaler o. s. v. (Els stångjärnsmeden gamla papper upptecknat.)

54.)

ACC. N.R. M. 7618:54

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Från tiden 1819—till 1838. Brend-
rades Flerhopsbruk av Yrak
Hildebrand, men ägare var hans
moder Lovisa Hildebrand. Se
hette att Brendator Hildebrand
var all heder värd för brukets
utmärkta skätsel denna tid.
Men 1859, så dog Yrak Hilde-
brand. Bruket inköptes då
av L. Hildebrand, som och var
förmyndare för Yrak Hilde-
brands 2. arfvidiga döttrar. Från
denna tid har jag en riktig
uppteckning från Orrefors järn-
bruk om läneförmåner vid
detta bruk, jag har erhållit des-
sa uppgifter av dåde soldaten
Earl Raskvist från Trolla i Helle-

55)

ACC. NR. M. 7618:55.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

bergasöcken. Raskvist bjödade sol-
dat för sin hembygd Krokskult.
Må läserna väsentligt öka i vid
den tiden mat var som vara
vid. Flerhapps tiden 1811-1819. fram-
går av följande. Stångjärnsmed
uppbär på år 328. kr: för ackords-
sviden. Spannamålsersättning
85. kr: Knipsmeden 265. och som span-
namålsersättning 84. Frängar 4. Rtye-
ken hade dels årslän, och där till
skopengar. Län på till fördräng
85. kr. skopengar 15. kr: 5c övriga
drängarna 50. kr: och 14. kr: i skopeng-
ar. Migorna hade fast årslän 20. kr:
jämför 2. kr: i "Häbljengar." Såväl
drängar, som migor förhålla till
ka kasten. En dagverkar (man)

56.)

ACC. N:R. M. 7618 : 56.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

fick för 12. timmars arbetsdag 16. skil-
ling och kost. Ett dito kvinnadags-
verk jämte kost 8. skilling. —
En aped var vid de stora godsen
och järnbruken. den tidens hemiska
supande. Set bränneri, som till-
hörde Flerehoff bruk, sålde under
sista husbehovsbrännningstiden
ärligen 1000. kannor brännvin. För
den tiden människors tyckes bränn-
vinet spelat en stor roll. På bruks-
kantzaret låg alltid en liggare bränn-
vin, varav deltes ut till enna,
som fullgjorde ordentligt sina
sysslor. Smederna skulle till jul ha-
va en kanna och till snickarna
ett stop gratis. och kördrä-
garna 1. stop i månaden till s. k.

58)

ACC. NR. M. 7618:57.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"Mätsäckbrännvin." Vidare skulle det utdelas brännvin till "Sädesmätaren, mjölnaren, för ävertid, för portsmidnig-(den kritigaste smeden) lagning och sätning av masugnen. brännvin till gängbud. Blåtsman, soldat eller husarbrännvin o.s.v. — Att detta fördorliga system lockade svaga människor till missbruk är lätt att förstå. T.ex. Om knipsmed vi Flerschapp bruk köpte på år 44 kannor (cirka 116 liter.) — Vid tiden 1866. Ynköptes Flerschapp bruk av E. F. Fehr, som innehade bruket till 1880. Lå järnbruket för alltid upphörde. Öhh! Set synes, som om vid tiden 1865-1870. stora svårigheter vidtagit för Mat-

58.)

ACC. N:R. M. 7618:58.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ugnbruker. Ty efter den tiden
började (obs! Storindustriens genoms-
brätt göra sig kända gent emot
de gammaltida industrierna.)
Så den nymoderna bessemers-
blåsningen, som vid den tiden
på allvar kommit igång i vårt
Land. Se Småländska järnbru-
ken kunde infet pävla med dessa
varken i järnpriser eller kvalitet.
Järnvägarne tillkamt bidra ännu
till nergången för de gammaltida
järnbruken, som ofta måste i fort-
sättningen göra sina transpor-
ter medelt hästskjuts. Vidare tag
sjämalmen slut. Och inköp av berg-
malmen till att blanda den ännu
befintliga Styrmalmen blev för

59.)

ACC. N:R. M. 7618:59.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

dyrt. Vad Flerschopp beräffar
så hade dam intet under
det senast dåtilles gångna 10-å-
ret år kunnat blåsa tackjäm
i egen Mammy. detta i brist på
råmaterial. Myra Kinsjån i kräks-
måla socken; som levererat myc-
ken malin till Flerschopp, var
"Bottenkrapad." Och i den för-
ut antatade Lwasjån var det
hult efter malinen. Sär till bör-
jade skogarna stiga i priser re-
dan de myllikamma ängs-
gårdarna och virkeshandlarna
gjorde appköp. Med de låga pri-
ser, som tillämpades på kol
vid bruken, så slöt man app
med kolleveransen och sålde, så

(60.)

ACC. N.R. M. 7618:60.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

skogen "På kot" till bemälda vir-
kehandlare. o. s. v. Flerchopp sakna-
de järnväg och de dyra frakter-
na av packjärn från andra delar
av landet gjorde det omöjligt att
fortsätta med driften. År 1865.
till och ombyggdes det gamla bränn-
vinsbränneriet och blev lokal
för en stätkelsfabrik. Säref-
ter rens skar den 1833 uppbygg-
da vattensågen och på platsen
insattes "4. Benstammar." Kompass
bra dessa nya fabriker gingo åt
mig okänt. Brukshägarer och
började bli gammal. Han ha-
de inga arvingar; så sålde han
1880 bruket och godset till en
Fabricör Mr. Bolander i Nybom.

61.)

ACC. NR. M. 7618:61.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

varande skad. till ett pris av
i alla 126,000 kronor. Med detta
köp var det slut på Flerchapps
mer än 150-åriga järnillverkning.
Det gamla manufakturverket
reels och på platsen uppfördes
en Bolinfabrik. Stångjärns-
smedjan fick lämna plats
för en större ramsåg med tur-
biner i stället för de gamla
s. k. "Wattenhjulen." Också efter
hand merkes stärkefabriken,
sågen och den gamla husbehålls-
smedjan. Flerchapps saga ram-
järnverk m. m. var slut och 10. år se-
nare fick Bolinfabriken lämna
plats åt Aktiefolaget "Flerchapp
Glasbruk.

62.)

ACC. N:R. M. 7618:62.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Obs! Skarus i Lerhanda socken
hade slutat opp med järnkillver-
ning cirka 15. år före Flerchopp. Men
Örrefors hölt på med Stångjärns-
smide då jag var i 13-års ålder,
ty då vinden låg från Örrefors
ef min hemby Rökshult fik, så
kunde vi höra de stora ham-
marslagen; det var vid tiden 1888
men sen värt även där Straxsk.
Örrefors fick sjämalu längre
i tiden än Flerchopp; där till
byggdes vid tiden 1885. Nybra-
Långjärnsfrämbanan som går
förbi Örrefors och har station
där och står bemälda bana
i Nybra stad i kombination
med linjen Kalmar-Emmebock.

63.)

ACC. N.R. M. 7618:63.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Fågelfors järnbruk slöt upp om-
kring 1889 och lämnade plats för
en större smickfabrik.

Nu följer, som komplettering, nå-
gra uppgifter om dåtida arbe-
tare vid de gamla järnbruken.
Obs! På grund av att Helleberga
ända till in på 1890-talet var
en ex till Söghult, så besökte den
ofta varandras kyrkor och des-
utom så körde händerna från
min hemort kol och maln rätt
mycket till Orrefors bruk. Så den
kände till brukspolkets levnad-
svanor, plus gamla uppgifter från
s.d. bemälda soldaten Carl Raskvist.
Höglårde kanske prägar om kvin-

(64)

ACC. N:R. M. 7618:64.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

nor deltaga i järnbruketts arbeten?
ja, det gjorde fattiga kvinnor. Tex.
lade ved i "rostgräven" där elden
bann dygnet om. och för varje dags
verke fingo dam 8. skilling och kost
i bruksköket vid tiden 1825. El-
ler och plaga dam maln. Kven
deltaga dam i Malurastning
eller kärede (= körde fram sand
och kol i vanlig kallarkärra)
De gamla, klene, kvinnorna, som
sagts; lade ved i rostgräven eller
pyllde kol i kalfaten. o. s. v. —
För bruksdrängarna var det att
hela vinterns köra maln-
poror; uppföre fingo dam åka
på de kalla malmlässen, men i
oppförbackarna gå och föra på

65.)

ACC. NR. M. 7618:65.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

på det tunga lastet, samt knacka
händer och fötter för att ej bli
stela i kylan. Det hette att "Ta sig
en åkarebrasa." Följden blev "Ett
8 röjmarik" (= Gikt och reumatism.)
Obs! Midsommaraftan var det sa-
ligaste bruksfolket hade t.ex. vid
Örrefors Järnbruk m.f. Så fingo
då de frött från kl. 12. på dagen,
men dessförinnan skulle de
sopa och göra det "Messa-
fint i varje vrå i bruket." Alla
verktyg skulle ställas på sina
plattor och även lävsätta med
små ljörkar i smedjan och fläta
en krans av ekblad och blåklint
och fästa den på stora hamma-
ren; även hårdarna kävades.

66.)

ACC. N.R. M. 7618 :66.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Men även på bruksbacken och i ba-
städerna puttsades och gjordes fint.
Obs! Men vid "Snibben" i vägkors-
ningen skulle messammarstängen
resas och dansen trådas. Det var
bruksplickornas göra att med ek-
lövsgirlander kläda den vitmå-
lade stängen och brukspajkarna
färste lövet med små "klippspikas".
I stängens topp var en rödmålad
Topp av plåt med initialerna O.F.
J. B. = (Orrefors Järnbruk.) Vid kl. 4. ef-
termiddagen på middagsaf-
ton skulle stängen resas i ett hål
i "Snibbens" mitt. Nära stängen vo-
ra provisoriska bord uppställa.
Sär bjöd bruksägaren 1/2 kvarter bränn-
vin, hembryggt öl och en stor ost-

67)

ACC. N:R. M. 7618 67

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

smörgås på man. Alla vora närva-
rande, ty ingen ville försaka trak-
teringen, och många hade innan
då gått dit redan "får sej en för-
svarlig Pillknarkare eller hade
då i kvarter potatismackor i plum-
kan i kavajens innerlammna." När
Bruksägaren skjuts lyftes kamma,
reses stängen under hurrarop.
När stängen var rest och stadigt
kilad, så stämde fiolen och kla-
riernetten upp den gamla kända
polskan, "Jänta & ja" och alla även bruks-
ägaren, dansade i ringdans king-
den stängen; därefter följde Polkan
"här hänger jag med vännen
min." Sen vidtog de viktiga ru-
parna och smörgåsararna, och många

68.)

ACC. N:R. M. 7618:68.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

spädde opp ölet med medfäst bränn-
vin. Setta åstadkom, som vanligt,
gräl, men avskyades utan nämn-
värt slagmål. Dessutom spoda
ju jämbarna vid "messammar-
skången och väntade på att bli
oppljudna till dans."

Obs! Över ett halvt sekel har gått
hitt ända sen dess. Eldarna hava
för alltid sloknat på Marskus-
kransarna; och stänjärnskransar-
na hav likaledes för alltid lys-
nat. När jag och övriga traditi-
onsbärare gått bort, så komma
de gamla sägnera mer och
mer att lysna i den "Nya tidens
mörka, oöfyllda larm."

C. W. ... g.
24